

กระบวนการสอนของพระพุทธเจ้า The Teaching Process of the Buddha

พระครูปลัดณัฐพล จันทิโก¹,

พระครูสุตพัฒน์นอดม¹, ธีรยุทธ วิสุทธิ¹

Phrakhrupalad Natthaphon Candiko ¹,

Phrakhru Sutapathnodom¹, Thirayut Wisuthi¹

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย¹

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus¹

บทคัดย่อ

ศาสนาในโลกนี้มีจำนวนมาก แต่พระพุทธศาสนามีอัตลักษณ์ที่แตกต่างจากศาสนาอื่น เริ่มตั้งแต่ศาสดาอดีตชาติเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี 4 อสงไขย จนตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงอุบัติขึ้นในโลกเพื่อแก้ทุกข์แก้สรรพสัตว์ กระบวนการสอนของพระพุทธเจ้าทรงมี 2 ระดับ คือ (1) ระดับอนุโลมสังจกตา คือ สอนตามลำดับโดยคำถึงถึงผู้ฟัง หรือผู้เรียนเป็นจุดศูนย์กลาง เพื่อที่จะย้อนมิจากก่อนด้วยทานกถา ศีลกถา สวรรคกถา กามาทินวกถา เนกขัมมกถา อันเป็นระดับโลกียะเพื่อเตรียมการไปสู่โลกุตตระ (2) ระดับสังจกตามุ่งสอนแก่ผู้มีปัญญาด้วยอริยสัจ 4 โดยตรง อริยสัจมี 4 ประเภท คือ (1) ทุกขอริยสัจ ความจริงที่พระอริยะเจ้ารู้ว่าเป็นทุกข์ คือ ชันธ์ 5 สรรพสัตว์ที่เนื่องด้วยชันธ์ 5 อยู่ในภพภูมิไหนก็ตามล้วนแล้วแต่เป็นทุกข์ทั้งสิ้น (2) สมุทยอริยสัจ ความจริงที่พระอริยะเจ้ารู้ ว่า ต้นหาความเพิลิตเพิลินในทุกข์คือชันธ์ 5 นั้นแหละเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ (3) ทุกขนิโรธอริยสัจ ความจริงที่พระอริยะเจ้าเข้าไปรู้ภาวะแห่งการดับทุกข์มีจริงเรียกว่า นิโรธหรือนิพพาน (4) ทุกขนิโรธมรรคอริยสัจ ความจริงที่พระอริยะเจ้ารู้ ว่าทางดับทุกข์มีอยู่ด้วยอริยมรรคองค์ 8 มีปัญญาเป็นหัวหน้าที่เกิดขึ้นพร้อมกันอย่างสมดุล เข้าถึงความ เป็นอิสรภาพภายในจิตใจที่เรียกว่า นิพพาน กระบวนการสอนทั้ง 2 นี้เป็นเอกลักษณ์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงเรียกว่า ศาสดาเอกของโลก

คำสำคัญ: กระบวนการสอน; พระพุทธเจ้า

Abstract

There are many religions in the world, but Buddhism has a different identity from other religions, that is to say, the Master was the Bodhisattva who had performed meritorious acts for 4 Asankheyya (incalculable) until attained the Supreme Enlightenment. He became the Buddha for the sake of eliminating the sufferings of all beings. There are two levels of the teaching process as follows. 1) The mundane teaching level : it is a way of teaching in forward order to the listeners or learner-centered. It is started by the subjects for gradual instruction viz., talk on giving, on morality, on heavenly pleasures and on the disadvantages of sensual pleasures Renumution. 2) The transcendental level: it is a way of preaching on the Four Noble Truth to wise men. There are four kinds of noble truths; they are 1) the Noble Truth of Suffering – the Noble Truth to be comprehended by Noble Ones is the Five Aggregates. All beings that cling to the Five Aggregates are fall into sufferings. 2) The Noble Truth of the Cause of Suffering or the suffering of clinging to sense pleasures. 3) The Noble Truth of the Cessation of Suffering or Nibbana. 4) the Noble Truth of the Path leading to the Cessation of Suffering – the path to eliminate all suffering is called the Noble Eightfold Path. One who attains the freedom is called Nibbana. The two teaching levels formats are considered as the teaching Technic of the Lord Buddha.

Keywords: Process Teaching; Buddha

บทนำ

ก่อนที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นมีศาสนาและลัทธิจำนวนมากนับไม่ถ้วน แต่เมื่อสรุปคำสอนและแนวทางการปฏิบัติแล้วมี 2 สาย คือ 1) กามสุขัลลิกานุโยค เป็นหลักธรรมและข้อปฏิบัติที่ปรนเปรอด้วยโลกียสุข หรือและมีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ลึกลับซับซ้อนใหญ่โตโอ้อวด ไม่ใช่เป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ทางศาสนาเท่านั้น แต่มุ่งสนองความต้องการของผู้มีอำนาจที่จะแสดงเกียรติยศความยิ่งใหญ่ของตนและมุ่งหลังผลประโยชน์ตอบแทนที่จะได้

จากผู้มีอำนาจ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551: 2) อรรถกถาสถาปนียะ เป็นศาสนาที่มีแนวทางการปฏิบัติตนให้ได้รับความทุกข์ยากเพื่อต้องการเอาความทุกข์ยากมาใช้หนี้ เพื่อปลดปล่อยเจ้าหนี้ในอดีตชาติ ลัทธิศาสนาทั้งสองนี้ปรากฏในโลกมีคนเลื่อมใสและปฏิบัติกันมาช้านาน (พระพรหมโมลี (วิลาส ญารวโร), 2539: 6) พระบรมโพธิสัตว์เจ้าที่เคยปฏิบัติทางสุดโต่ง 2 สายนั้นแล้ว ทรงหันมาดำเนินการคิดค้นของพระองค์เองต่อมา จนในที่สุดได้ตรัสรู้ริยสัจธรรม ต่อมาเมื่อนำไปสอนแก่ผู้อื่นฟัง เป็นแนวทางการสอนที่เรียกว่า มัชฌิมนิเทศหรือทางสายกลาง และทรงเรียกข้อปฏิบัติอันเป็นระบบทรงบัญญัติขึ้นว่า มัชฌิมาปฏิปทา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2550: 4) ก็จะเข้าสู่ความพ้นจากโลกที่เรียกว่า “โลกุตตระ” แปลว่า ก้าวพ้นจากโลก ตลอดที่พระองค์ทรงสอน 45 พรรษานั้น พระองค์มีกระบวนการสอนอยู่ 2 ประการ คือ (1) สอนในระดับโลกียะ (2) สอนในระดับโลกุตตระ

1) กระบวนการสอนในระดับโลกียะ เป็นรูปแบบการสอนให้ประชาชนทั่วไปที่มีกุศลบารมีถึงพร้อมแล้ว เช่น ยสกุสุมบุตรได้รับการบำเรอด้วยดนตรี อาหาร ที่อยู่อาศัยด้วยหญิงสาวไม่มีชายเจือปนสักคนตลอด 4 เดือนอยู่บนปราสาทฤดูฝน ไม่ลงมายังปราสาทชั้นล่าง คืบวันหนึ่ง เมื่อยสกุสุมบุตรได้รับการบำเรออิ่มเอมเพียงพร้อมด้วยกามคุณ 5 ได้หลับไปก่อน ฝ่ายบริวารชนได้กลับภายหลัง ตะเกียงน้ำมันถูกจุดสว่างทั้งคืน คืบนั้นยสกุสุมบุตรตื่นขึ้นก่อน เห็นบริวารชนของตนกำลังหลับ บางนางมีพิณอยู่ใกล้รักแร้ บางนางมีตะโพนอยู่ข้างคอ บางนางมีโปงมางอยู่ถืออก บางนางสยายผมบางนางน้ำลายไหล บางนางละเมอเพื่อไปต่าง ๆ ปรากฏดูจน่าพิศมัย เพราะได้เห็นโทษจึงปรากฏแก่ยสกุสุมบุตร จิตตั้งอยู่ในความเบื่อหน่าย ยสกุสุมบุตรจึงเปล่งอุทานขึ้นในขณะนั้นว่า “ที่นี่วุ่นวายหนอ ที่นี่ขัดข้องหนอ” ต่อมาพระพุทธองค์ก็ตรัสว่า “ที่นี่ไม่ขัดข้องหนอ ไม่วุ่นวายหนอ” ลำดับนั้น ยสกุสุมบุตรรำเริงเบิกบานใจว่า “ได้ยินว่า ที่นี่ไม่วุ่นวาย ที่นี่ไม่ขัดข้อง” จึงถอดรองเท้าทองเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นถึงแล้วได้ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสอนุบุพพิกขา คือ ทรงประกาศ (1) ทานกขา (2) สีลกขา (3) สัคคกขา (4) กามาทีนวกขา (เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม) (5) เนกขัมมานิสังสกขา (เรื่องอานิสงส์แห่งการออกจากกาม) แก่ยสกุสุมบุตรผู้นั่งอยู่ ณ ที่สมควร” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 25: 31) สอนในรูปแบบงานเนื้อหาง่ายไปหายากเพื่อเข้าถึงสัจธรรมพระมหาจักรยณะเรียกว่า อนุโลมสังกขา (2558: 2) เป็นการสอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับเรียกว่าอนุบุพพิกขา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2544: 33)

2) กระบวนสอนในระดับโลกุตตระ เป็นการสอนสำหรับผู้ที่เป็นในการเสพรสชาติแห่งกามแล้ว มีเป้าหมายชีวิตเพื่อโมกขธรรม นักบวชทั้งหลายดังที่ตรัสสอนว่า “ภิกษุทั้งหลายข้อนี้เป็นทุกขอริยสัจ คือ แม้ความเกิดก็เป็นทุกข์ แม้ความแก่ก็เป็นทุกข์ แม้ความเจ็บก็เป็นทุกข์ แม้ความตายก็เป็นทุกข์ ความประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความไม่ได้สิ่งที่ปรารถนาก็เป็นทุกข์ โดยย่ออุปาทานขันธ 5 ก็เป็นทุกข์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 19 หน้า 1081: 593) พระองค์สรุปว่า “การมีขันธล้วนแล้วแต่เป็นทุกข์ทั้งสิ้น พระมหาบรมโพธิสัตว์เจ้าทรงเห็นว่า ภพเป็นแดนเกิดแห่งกองทุกข์” (พระพุทธบริษัทเถระ, 2552: 107) ตราบที่สรรพสัตว์ยังเกิดอยู่ต้องตกอยู่สภาพภายใต้อำนาจครอบงำแห่งทุกข์ สาเหตุที่ทำให้สรรพสัตว์เป็นทุกข์และเกิดร่ำไปก็เพราะมีอวิชชาครอบงำจิตไม่ให้อริยสัจธรรมความจริง จึงทำให้เกิดความเพลิดเพลนในทุกข์ พระพุทธเจ้าจึงได้สร้างกระบวนกรทุกอย่างเพื่อดำเนินไปสู่เป้าหมายคือให้อริยสัจ 4 ๆ จึงเป็นความสำคัญสูงที่สุดของพระพุทธศาสนา หรือ คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ที่จะผ่านความเป็นปุถุชนข้ามไปสู่พระอริยะเจ้า ต้องผ่านกระบวนกรการเรียนรู้ หรือ เกิดความตระหนกอย่างซาบซึ้งธรรมทั้ง 4 ประการนี้ แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นเจ้าของแห่งพระศาสนาตรัสว่าการบวชเป้าหมายสูงสุดคือการรู้ริยสัจ 4 ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรเหล่าใดเหล่าหนึ่งในอดีตกาล ได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ กุลบุตรเหล่านั้นทั้งหมดได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบก็เพื่อรู้แจ้งอริยสัจ 4 ประการตามความเป็นจริง กุลบุตรเหล่าใดเหล่าหนึ่งในอนาคตกาลจักออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ กุลบุตรเหล่านั้นทั้งหมด จักออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบก็เพื่อรู้แจ้งอริยสัจ 4 ประการตามความเป็นจริง กุลบุตรเหล่าใดเหล่าหนึ่งในปัจจุบันกาลย่อมออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ กุลบุตรเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบก็เพื่อรู้แจ้งอริยสัจ 4 ประการตามความเป็นจริง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 19 ข้อ 1073: 584)”

ดังนั้น พระองค์อุบัติขึ้นในโลกทรงมีเป้าหมายอย่างเดียว คือ เพื่อสอนแต่เรื่องทุกข์ และ ความความพ้นทุกข์เท่านั้น พระพรหมบัณฑิตจึงกล่าวว่า “ถ้าโลกนี้ไม่มีทุกข์ พระพุทธเจ้าไม่จำเป็นต้องอุบัติขึ้น พระธรรมไม่จำเป็นต้องส่องแสง เพราะโลกนี้มีความทุกข์ พระพุทธเจ้าจึงอุบัติขึ้นในโลก ประกาศธรรมเพื่อความดับทุกข์” (พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2559: 324) หรือ ความจริง(สัจ 4) เท่านั้น ดังพุทธดำรัสว่า “เราสอนเรื่องทุกข์

เรื่องทุกขสมุทัย (เหตุเกิดทุกข์) เรื่องทุกขนิโรธ (ความดับทุกข์) เรื่องทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์)” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 9 ข้อ 421: 184)

อริยสัจ 4 ถือได้ว่าเป็นจุดประสงค์และเป้าหมายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ที่ไม่มีความรู้ความเข้าใจในสังขธรรมทั้ง 4 ประการนี้ เชื่อว่าไม่รู้คำสอนในพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุนั้น ผู้ที่สนใจใฝ่รู้พระพุทธศาสนา จึงต้องศึกษาสังขธรรมทั้ง 4 อย่างละเอียด การศึกษาหลักธรรมนี้จะเป็นปัจจัยให้เกิดความรู้แจ้งแทงตลอดในความจริงต่อไปได้” (พระบาลีโกทะ อานนทโมตรมหาเถระ, 2554) การที่พระพุทธองค์ตรัสเรื่องการให้ทาน การรักษาศีล ธรรมเทศนาเรื่องอื่น ๆ เป็นการแสดงเพื่อให้ปรับจิตใจที่เรียกว่าอนุพุทธานุภาพเพื่อให้มีความพร้อม ไม่ใช่วัตถุประสงค์หลักพอทรงทราบว่าผู้ฟังทั้งหลายมีจิตอ่อนโยน สะอาดปราศจากนิวรณ์เหมาะแก่การงานแล้ว จิตเบามีสมาธิดีแล้วก็ทรงประกาศอริยสัจ เรื่องอริยสัจนี้เป็นเรื่องหลักที่พระพุทธองค์ทรงประกาศ (สุภีร์ ทุมทอง, 2557: 49) แม้แต่พระสงฆ์ไทยปราชญ์พระพุทธศาสนา ต่างกล่าวไปในทิศทางเดียวกัน พุทธทาสกล่าวว่า “พระพุทธเจ้าสอนแต่เรื่องทุกข์และความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ ดังนั้น พุทธบริษัทจึงมีหน้าที่ดับทุกข์ให้แก่ตัวเองและแก่เพื่อนมนุษย์” (พุทธทาส, 2536: 4) และพระพรหมคุณาภรณ์ก็กล่าวว่า “พระพุทธเจ้าตรัสรู้ อริยสัจ 4 และการตรัสรู้ อริยสัจ 4 ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า อริยสัจ 4 จึงเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2555: 74)

กระบวนการสอนทั้ง 2 ระดับนี้ เป็นกระบวนการสอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่าย หรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เข้าใจยากจากอนุพุทธานุภาพตามลำดับมาสู่อริยสัจ 4 คือ ทรงเริ่มสอนจากความทุกข์ ความเดือดร้อน ปัญหา ชีวิตที่มองเห็นและประสบอยู่โดยธรรมดา รู้เห็นประจักษ์กันอยู่ทุกคน ต่อจากนั้นจึงสาวหาเหตุที่ยากลึกซึ้งและทางแก้ไข กระบวนการสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 2 รูปแบบนี้แหละ จึงมีพระนามว่า บรมครูแปลว่า พระศาสดา ผู้ยอดเยี่ยม ดังบาลีพุทธคุณว่า สตถา เทวมนุสสานิ แปลว่า พระศาสดาของทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย พระนามนี้สื่อแสดงความหมายในตัวว่า ทรงมีพระปรีชาสามารถอย่างยอดเยี่ยมในการอบรมสั่งสอนและได้ประสบความสำเร็จในการสอนเผยแผ่ธรรมวินัยได้เป็นอย่างดี (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2544: 133)

เนื้อเรื่อง

สิ่งที่เกิดได้ยากตามทัศนะพระพุทธศาสนามี 4 ประการในเรื่องนี้การได้เกิดเป็นมนุษย์เป็นสิ่งที่หายาก เพราะมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา ต้องเกิดมาด้วยกุศลมีการให้ทาน

ศีล ภาวนา เมื่อเกิดแล้วได้พบพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงเป็นโชคอันดี ยิ่ง ดังมีพระพุทธดำรัสว่า

กิญโณ มนุสฺสปฏิลาโก กิจฉิ มจฺจาน ชีวิตํ

กิจฉิ สทฺธมฺมสฺสวณํ กิจโณ พุทฺธานมฺบุปฺโป (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่ม 25

ข้อ 182: 49)

การได้เกิดมาเป็นมนุษย์ก็นับว่ายาก

การดำรงชีวิตอยู่ของเหล่าสัตว์ก็นับว่ายาก

การที่จะได้ฟังสัทธรรมก็นับว่ายาก

การที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายจะเสด็จอุบัติขึ้นก็ยิ่งยาก (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่ม 25 ข้อ 182: 90)

การได้เป็นมนุษย์แล้วได้พบพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์นั้นเป็นโชคลาภอย่างยิ่งเพราะพระองค์ทรงอุบัติมาในโลกเพื่อส่องแสงสว่างแก่ดวงจิต(ปภังโก)กับสรรพสัตว์ ถึง 10,000 โลกธาตุหรือแสนโกฏิจักรวาล (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่ม 70 ข้อ 196) เป้าหมายเพื่อชน รื้อ หมู่สัตว์ออกจากวิญญูทุกข์

พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี 4 อสงไขยเพื่อให้ได้มาซึ่งวิชา 3 คือ 1)บุพเพนิวาสานุสสติญาณ 2) จุตูปปาตญาณ 3) อาสวักขยญาณ ได้เปลี่ยนแปลงตนเองจากปุถุชนเป็นอริยชน จากไม่รู้(โมหะ) ได้รู้(วิชชา) เป็นไปเพื่อประพจน์ประโยชน์ 3 ประการ คือ (1) ญาติตถจริยา ทรงพระพจน์อันเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่พระญาติทั้งหลาย (2) โลกัตถจริยา ทรงพระพจน์อันเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ชาวโลก (3) พุทธตถจริยา ทรงพระพจน์อันเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อให้ได้มาซึ่งสัพพัญญุตญาณ (พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, 2535, 20) เมื่อได้สัพพัญญุตญาณแล้ว ทรงกระทำจริยา 2 ประการข้างต้นด้วยพุทธกิจ 5 ประการตั้งแต่ตรัสรู้จนถึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน ดังนี้

1) ปุพฺพณฺเฑ ปิณฺฑปาทํ ในเวลาเช้าทรงเสด็จออกบิณฑบาตโปรดสัตว์ไปยังหมู่บ้านนิคมต่างๆ เพื่ออนุเคราะห์แก่มหาชนด้วยการแสดงธรรมโปรด

2) สายณฺเฑ ธมฺมเทสนํ ในเวลาเย็นทรงแสดงธรรมแก่มหาชนที่เข้ามาเฝ้า

3) ปโทเส ภิกฺขุโອวาทํ ในเวลาค่ำทรงให้โอวาทพระภิกษุ

4) อหฺมรตฺเต เทวปญฺหนํ ในเวลาเที่ยงคืนทรงตอบปัญหาเหล่าเทวดา

5) ปจฺจุสฺสเว คเต กาเล ภพฺพาภพฺเพ วิโลกนํ ในเวลาใกล้รุ่งทรงตรวจดูสัตว์โลกผู้อยู่ในข่ายคือพระญาณ เพื่อเสด็จไปแสดงธรรมโปรด (พระไตรปิฎกภาษาบาลี ข้อ 1 เล่ม 4:

45-47) ทั้ง 5 พุทธกิจ เป็นไปเพื่อเอื้อต่อการบรรณาการสอนทั้งโดยอ้อมและโดยตรง

กระบวนการสอนระดับสังฆาโลกกา

1) สังฆาโลกกา ได้แก่ การสอนแนวอนุพุพพิกา เป็นกระบวนการสอนของพระพุทธองค์โดยเน้นผู้ฟังเป็นจุดศูนย์กลาง ว่าผู้ฟังมีนิสัย จริตเป็นอย่างไรแล้วตรัสกถาตามลำดับดังนี้ คือ ทานกถา ศีล สวรรค์ กามาทีนวะ เนกขัมมะเป็นที่สุด มีสาระดังนี้

ทานกถา ชื่อว่าทานนี้ เป็นเหตุของความสุขทั้งหลาย เป็นบ่อเกิดแห่งสมบัติทั้งหลาย เป็นที่ตั้งแห่งโภคะทั้งหลาย เป็นความต้านทานเป็นที่อาศัย เป็นคติ เป็นเครื่องค้ำจุนของผู้ที่ถึงความสงบวิเศษ ที่พึง ที่ตั้งอารมณ์ความต้านทาน ที่อาศัยคติการค้ำจุน เช่นกับทาน ย่อมไม่มีในโลกนี้ และในโลกหน้า จริตอยู่ทานนี้ชื่อว่าเช่นกับสีหาคันสำเร็จด้วยแก้วเพราะอรรถว่าเป็นที่พึ่ง ชื่อว่า เช่นกับแผ่นดินใหญ่เพราะอรรถว่าเป็นที่ตั้ง ชื่อว่าเช่นกับเชือกมัด เพราะอรรถว่าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ชื่อว่าเช่นกับเรือเพราะอรรถว่าข้ามไปจากทุกข์ ชื่อว่าเช่นกับความกล้าในสงครามเพราะอรรถว่าเป็นเครื่องปลอบใจ ชื่อว่าเช่นกับนครที่ปรับปรุงดีแล้วเพราะอรรถว่าป้องกันภัย ชื่อว่าเช่นกับประทุม เพราะอรรถว่าไม่ติดด้วยมลทินคือความตระหนี่เป็นต้น ชื่อว่าเช่นกับไฟเพราะอรรถว่าเผากิเลสเหล่านั้น ชื่อว่าเช่นกับนอสรพิษ เพราะอรรถว่าเข้าไปใกล้ได้ยาก ชื่อว่าเช่นกับสีหะเพราะอรรถว่าไม่สะดุ้ง ชื่อว่าเช่นกับช้าง เพราะอรรถว่ามีกำลัง ชื่อว่าเช่นกับบัวผู้เผือกเพราะอรรถว่าเห็นเป็นมงคลยิ่ง ชื่อว่าเช่นกับพญาม้าลาหะเพราะอรรถว่าให้ถึงภาคพื้นแห่งความปลอดภัย **จริตอยู่ทานย่อมให้สักกสมบัติในโลก ย่อมให้มารสมบัติ พรหมสมบัติ จักรพรรดิสมบัติ สวากปารมีญาณ ปังเจกโพธิญาณ อภิสัมโพธิญาณ** ก็เพราะเมื่อให้ทานจึงสามารถสมาทานศีลได้ ดังนั้น ทานแม้จะเป็นเพียงแค่วัตถุก็เป็นปัจจัยให้ได้โลกียสมบัติและโลกุตตรสมบัติ

ศีลกถา ตรัสสอนเรื่องคุณของศีล ที่ชื่อว่าศีลนี้เพราะเป็นที่พึ่ง เป็นที่ตั้งเป็นอารมณ์ เป็นเครื่องป้องกัน เป็นที่อาศัย เป็นเครื่องนำไปสู่เป้าหมาย(คติ) เป็นเครื่องค้ำจุนแท้จริงแล้วที่พึง ที่ตั้งอารมณ์(โดยความเป็นสีลานุสสติ) เครื่องป้องกัน ที่อาศัย คติ เครื่องค้ำจุนเช่นกับศีลไม่มี เพราะเป็นสมบัติในโลกนี้และโลกหน้า เครื่องประดับเช่นกับศีลย่อมไม่มี ดอกไม้เช่นกับดอกไม้คือศีลไม่มี กลิ่นเช่นกับกลิ่นศีลย่อมไม่มี ความจริงโลกพร้อมด้วยเทวโลกต้องการดูการประดับด้วยเครื่องประดับคือศีล การตกแต่งด้วยดอกไม้คือศีล การลูบไล้ด้วยกลิ่นคือศีลย่อมไม่ถึงความอัม เพื่อจะแสดงว่าคนได้สวรรค์เพราะอาศัยศีลนี้

สัคคกถา การตรัสพรรณนาถึงสวรรค์นี้ว่าน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ กีฬาอันเป็นทิพย์สมบัติ ย่อมได้ในสวรรค์นี้เป็นนิจ เหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา ย่อมได้ทิพย

สุขและทิพยสมบัติตลอดเก้าล้านปี เหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ย่อมได้ทิพยสุขและทิพยสมบัติตลอดสามโกฏิปีและหกล้านปี เมื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสถึงสมบัติสวรรค์ยังไม่ใช้สิ่งที่เป็นสิ่งที่สูงสุด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงใช้อุบายด้วยการตรัสถึงสวรรค์อย่างนี้แล้วทรงแสดงโทษว่า แม้สวรรค์นี้ก็ไม่ใช่ ยิ่งย่น ไม่ควรทำความกำหนดด้วยความพอใจในสวรรค์นี้ เหมือนประดับช้าง แล้วตัดวงช้างนั้น จึงตรัสถึงโทษ ความเลวทราม ความเศร้าหมองของกามทั้งหลาย โดยนัยเป็นต้นว่า กามทั้งหลายมีความชื่นชมน้อย มีทุกข์มาก มีความดับใจมาก โทษในกามนี้ยอดเยี่ยมนัก

กามาทีนวกถา อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะทาน ศีล มีเป้าหมายไปสู่สวรรค์ซึ่งหมายถึงเพียบพร้อมด้วยรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสก็ยังมีโทษ ยังเป็นที่ตั้งแห่งกิเลส พระพุทธองค์ตรัสพระบาลีต่อว่า **อาทีนวะ** คือ โทษ มีสภาพเป็นโอกาส คือ ความเลวทราม ความลามก **สงกิเลโส** คือ ความเศร้าหมองในสงสารของสัตว์ทั้งหลาย มีขึ้นด้วยกามทั้งหลายนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสศุภคามด้วยโทษของกามอย่างนี้แล้ว จึงตรัสคุณของการออกบวชเพื่อพ้นจากอาทีนวะและสังกิเลสด้วย**เนกขัมมะ** ทรงประกาศคุณของบรรพชา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 14 ข้อ 152: 154)

เนกขัมมกถา แปลว่า ธรรมที่เป็นเครื่องสลัดออกจากกามคุณ 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 353: 374) สาเหตุแห่งการติดอยู่ในกามเพราะมีอวิชชา ๆ นั้นใหญ่ยิ่งกว่าภูเขากันไว้ ปิดบังไว้ รังรัดไว้ ห่อหุ้มไว้ จึงอยู่ท่ามกลางกาม ยังบริโภคมกาม ถูกกามวิตกรุมเร้า ถูกความเร้าร้อนเพราะกามแผดเผา ยังชวนชวายนในการแสวงหากาม ทรงรู้ ทรงเห็น หรือทรงทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่บุคคลพึงรู้ พึงเห็น พึงบรรลุ พึงทำให้แจ้งด้วยเนกขัมมะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 14 ข้อ 216: 249) เพราะการที่บุคคลจะเข้าไปสู่โลกุตตรจิตเป็นพระชินาสพต้องน้อมไปในเนกขัมมะ น้อมไปในปิเวก น้อมไปในความไม่เบียดเบียนน้อมไปในความสิ้นอุปาทาน น้อมไปในความสิ้นตัณหาและน้อมไปในความไม่ลุ่มหลง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 5 ข้อ 244: 12)

กระบวนการสอนในรูปแบบอนุบุพพิกถานี้มีเป้าหมายหรือหวังผลเพื่อละจากการทำความชั่ว ที่พระพุทธองค์ตรัสว่า สพพปาปสฺส อกรรม และทำความดี ดังที่ตรัสว่า กุสลสุปปสมปทา (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่ม 10 ข้อ 90:43) และที่สุดของอนุบุพพิกถาคือ ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายแม้กระทำความดี คือ เนกขัมมะ คือ การออกบวชเพื่อหลุดพ้นจากความไม่ดีและความดี ที่เรียกว่าวิมุตติ กระบวนการสอนนี้พระพุทธองค์นิยมสอนฆราวาส หรือชาวบ้าน เช่น ยสกุลบุตรพร้อมทั้งเพื่อน ๆ พระเจ้าพิมพิสาร เป็นต้น

ในเบื้องต้นถูกโค่นทำลายลง ผลของต้นไม้ที่ขึ้นนั้นจะมียอดออกมาในกาลต่อไป ย่อมพลอยถูกทำลายไปด้วย ไม่อาจปรากฏออกมาได้ ความตายของต้นไม้ย่อมผูกพันเกี่ยวกับการที่มันถูกโค่นทำลายลง โดยไม่อาจแยกออกเป็นคนละส่วนได้ เช่นเดียวกับความดับแห่งทุกข์ในชั้น 5 ทั้งหมดทั้งสิ้นอันเกิดจากตัณหา ย่อมเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการดับไปแห่งตัณหาตัวเอง ความดับทุกข์เป็นสิ่งที่ผูกพันเกี่ยวเนื่องกันกับความดับไปแห่งตัณหา ไม่อาจแยกไปจากตัณหาถูกทำลายให้หมดสิ้นไปได้ ดังนั้น ทุกขนิโรธอริยสัจ มิใช่หมายถึงการดับไปแห่งตัณหาแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากยังรวมไปถึงความดับไปแห่งความทุกข์ทั้งปวงด้วย (พระเรขกานะ จันทวิมลเถระ, 2554.: 106) พระนิพพานยากจะหาสิ่งใดมาเปรียบเทียบกับเห็นอย่างชัดเจน นอกจากแสดงให้เห็นในฐานะความดับสิ้นไปแห่งกองทุกข์ (พระเรขกานะ จันทวิมลเถระ, 2554.: 113)

4. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ คือ อริยมรรคมีองค์ 8 นี้แหละ คือ (1) สัมมาทิฐิ (2) สัมมาสังกัปปะ (3) สัมมาวาจา (4) สัมมากัมมันตะ (5) สัมมาอาชีวะ (6) สัมมาวายามะ (7) สัมมาสติ (8) สัมมาสมาธิ ในคัมภีร์อภิธรรมปิฎกยมกพระพุทธร่องค์ตรัสว่า **มคฺคสมงฺคิ** (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่ม 38 ข้อ 169: 278) คือ มรรคในระดับอริยมรรค ต้องเป็นความสามัคคีแห่งองค์มรรค 8 ที่สมดุล โลกุตตรมรรคจิต 4 คือ โสตาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค อรหัตตมรรค จึงจะเกิดขึ้น

สังกถาจึงเป็นกระบวนการสอนเพื่อให้เกิดวิชาในอริยสัจ 4 ตามพระพุทธเจ้าสอนอย่างกระจ่างแจ้ง บุคคลที่เข้าถึงรู้ตามบุคคลนั้นก็เรียกว่า พระอริยสาวก มีพระโสดาบัน เป็นต้น ที่สุดคือความเป็นอรหันต์ เมื่อเป็นพระอรหันต์ การเกิดย่อมจบสิ้น

พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงผู้ตรัสรู้ กระบวนการสอน และผู้ตรัสรู้ตาม มีแต่ศาสนาของพระองค์เท่านั้น ดังที่ตรัสแก่สุภทัตสาวกรูปสุดท้ายว่า

“เอภันตัส วยสา สุภทัต

ยัม ปพพชียํ กิฏฺฐลันฺนํ เอลิ

วสุสานิ ปญฺญาสสมาธิกา

ยโต อหํ ปพพชียโต สุภทัต

ถายสฺส ธมฺมสฺส ปเทสวตฺติ

อิตฺถิ พหิทฺธา สมณเณป นตฺถิ ฯ

ทุติโยปิ สมณเณ นตฺถิ ตติโยปิ สมณเณ นตฺถิ จตฺตโยปิ สมณเณ นตฺถิ สุญฺญา ปรปฺปวาทา สมณเณ อญฺเณหิ อิมํ จ สุภทฺทภิกฺขุ สมมา วิทเรยฺยํ อสุญฺโวล โลกโ อรหฺนเตหิ อสฺสา

(พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่ม 10 ข้อ 214: 133) แปลว่า

สุภัททะ เราบวชขณะอายุ 29 ปี

แสวงหาว่าอะไร คือกุศล

เราบวชมาได้ 50 ปีกว่า

ยังไม่มีแม่สมณะที่ 1 ภายนอกธรรมวินัยนี้

ผู้อาจแสดงธรรมเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ได้

ไม่มีสมณะที่ 2 ไม่มีสมณะที่ 3 ไม่มีสมณะที่ 4 (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 214 ข้อ 196) ลัทธิอื่นว่างจากสมณะทั้งหลาย ผู้รู้ทั่วถึง สุภัททะ ถ้าภิกษุเหล่านี้เป็นอยู่โดยชอบ โลกจะไม่พึงว่างจากพระอรหันต์ทั้งหลาย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 214: 162)

กระบวนการสอนแบบสัจจกถา พุทธองค์ตรัสสอนอริยสัจ 4 โดยตรงแต่แปรสภาพธรรมอริยสัจ 4 ตามจริตของผู้ฟัง ส่วนใหญ่เน้นสอนผู้ที่เป็นนักบวช เช่น ปัญจวัคคีย์ สอนอริยสัจ 4 ด้วยธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ชฎิล 3 พี่น้องคือ อรุณเวลากัสสปะ นทีกัสสปะ คยากัสสปะ สอนอริยสัจ 4 ด้วยอาทิตตปริยายสูตร และแม่แต่นักบวชสุภัททะซึ่งเป็นสาวกรูปสุดท้ายของพระพุทธเจ้าก็ตรัสแสดงอริยสัจ 4 โดยย่อ จนบรรลुพระอรหันต์ก่อนพระพุทธเจ้าปรินิพพาน

กระบวนการสอนทั้ง 2 ระดับนี้มีผลสำเร็จ ที่แตกต่างกัน คือ อนุบุพพิภพามีเป้าหมายเพื่อย้อมจิตให้เป็นกุศลและเห็นโทษในวัฏฏสงสาร ส่วนสัจจกถามีเป้าหมายให้เกิดวิชชา รู้แจ้งในอริยสัจ 4 สูงสุดคือ พระนิพพาน ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า นิพพาน ปริมม วนหติ พุทธา (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่ม 10 ข้อ 90:43) แปลว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ตรัสว่า นิพพาน เป็นบรมธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 90:50)

อย่างไรก็ตาม กระบวนการสอนทั้ง 2 ประการนี้ ต้องประกอบด้วยพุทธลีลาการ สอน 4 ประการ คือ

- 1) สันทัสสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา
- 2) สมาทปนา ชักจูงให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ
- 3) สมุตเตชนา เข้าใจให้แจ่มชัดแล้ว บังเกิดกำลังใจปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นย่อต่อความเหนื่อยยาก

4) สัมปัสสนา ซิลมใจให้เข้มขึ้น ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อแลเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2544: 45)

ดังนั้น กระบวนการสอนของพระพุทธเจ้า กระบวนการที่ 1 ได้แก่ อนุพุทธานุสัจจกถา หรือสังขยานุโลมกถาอันประกอบด้วยทาน ศีล สวรรค์ เนกขัมมะและกระบวนการที่ 2 ได้แก่ สังขจกถา การสอนเพื่อให้รู้แจ้งเกิดญาณในอริยสัจทำให้เกิดอริยบุคคล 4 จำพวก กระบวนการสอนของพระพุทธเจ้าทั้ง 2 จึงเป็นความโดดเด่นและแตกต่างจากศาสนาอื่นในโลกนี้ไม่มี

สรุป

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงอุบัติขึ้นในโลกเพื่อแก้ทุกข์ของสรรพสัตว์ โดยใช้กระบวนการสอนให้พ้นทุกข์สรุปแล้วมีอยู่ 2 ระดับคือ (1) ระดับอนุพุทธานุสัจจกถา คือสอนจากง่ายไปหายาก ตามลำดับ โดยคำถึงถึงผู้ฟัง หรือผู้เรียนเป็นจุดศูนย์กลาง เพื่อที่จะย้อมจิตก่อนด้วยทานกถา ศีลกถา สวรรค์กถา กามาทิณวกถา เนกขัมมกถา แต่ยังอยู่ในระดับโลกียะ (2) ระดับสังขจกถา สอนด้วยอริยสัจ 4 คือ (1) ทุกขอริยสัจ ความจริงที่พระอริยเจ้ารู้ว่าเป็นทุกข์ คือ ชั้น 5 สรรพสัตว์ที่เนื่องด้วยชั้น 5 อยู่ในภพภูมิไหนก็ตามล้วนแล้วแต่เป็นทุกข์ทั้งสิ้น (2) สมุทยอริยสัจ ความจริงที่พระอริยเจ้ารู้ ว่า ต้นหาความพลัดเปลี่ยนในทุกข์ คือชั้น 5 นั้นแหละเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ (3) ทุกขนิโรธอริยสัจ ความจริงที่พระอริยเจ้าเข้าไปรู้ภาวะแห่งการดับทุกข์มีจริงเรียกว่า นิโรธหรือนิพพาน (4) ทุกขนิโรธมรรคอริยสัจ ความจริงที่พระอริยเจ้ารู้ ว่าทางดับทุกข์มีอยู่ด้วยอริยมรรคองค์ 8 ที่เกิดขึ้นพร้อมกันอย่างเป็นกระบวนการสอนรูปแบบแห่งโลกุตตระ กระบวนการสอนทั้ง 2 ประการจึงมีเป้าหมายเดียว คือ การสิ้นชาติ ดังพระบาลีว่า ชีณา ชาติ (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่ม 4 ข้อ 23: 19) ชาติคือการเกิดได้สิ้นแล้ว ได้เข้าไปสู่อมตนิพพาน กระบวนการสอนของพระพุทธเจ้าทั้ง 2 ประการนี้เป็นเอกลักษณ์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงชื่อว่าศาสนาเอกของโลก

บรรณานุกรม

- _____. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2541). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). **ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- _____. (2544). **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร: สกธรรมิกจำจัด.
- พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร). (2539). **วิมุตติรัตนมาลี**. กรุงเทพมหานคร: มิตรสยาม.
- พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2559). **พระธรรมเทศนา 61 กัณฑ์**. กรุงเทพมหานคร : หจก.สามลดา.
- พระพุทธรักขิตเถระ. (2552). **ชินาลังการ**. พระคันธसारากว้างศ์ แปลและอธิบาย. กรุงเทพมหานคร: ประยูร การพิมพ์.
- พระพุทธรโฆสจารย์. (2548). **วิสุทธิมรรค**. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ 6. Taiwan, R.O.C.
- _____. (2539). **วิสุทธิมคคปกรณ (ทุติโย ภาค)**. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเอน ปากีสตา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน.
- พระมหากัจจายนเถระ. (2558). **เปฏโปกเทศปกรณ**. มูลนิธิภูมิพลโลกิคุ แปล. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพลโลกิคุ.
- พระมหากัจจายนเถระ. (2550). **เนตติปกรณ**. พระคันธसारากว้างศ์ แปลและอธิบาย. กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์.
- พระโมคคัลลานเถระและพระสุภูติเถระ. (2535). **อภิธานปทีปิกาและอภิธานปทีปิกาสุจิ**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเรฎกาเน จันทวิมลละ สังฆนายกมหาเถระ. (2554). **อริยสัจ 4**. ดร.สุนทร พลามินทร์ แปล. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จันทรเพ็ญ.
- พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. (2535). **ธัมมสังคณีสรุปัตถนนิสสยะ**. กรุงเทพมหานคร : สอนองการพิมพ์.
- พุทธทาส. (2536). **คริสต์ธรรม พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก**

2550. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุภีร์ ทุมทอง. (2557). **อริยสัจ 4**. กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์.

สมงคลสามิเถโร. (2542). **อภิธมมตถวิภาวินีฎีกา**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.